

REIFICARE ȘI ANXIETATE ÎN LITERATURA ANILOR '80

Drd. Cristian Petru VIERU
Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia

***Abstract:** The literature of the 80s is subject to the censorship established by the totalitarian regime. The high spirits become captive, and their writings will succeed in suggesting the oppressive atmosphere, the anxiety of the individual, the alienation even, by bringing to the fore things inanimate, but which have a great power of suggestion. Observing in detail the elements of an external space, which turns into a grotesque show based on the highlighting of banal props, was a practice that was supported by the followers of the New Roman. The gray universe, where the spirits are silenced, becomes evident by giving exaggerated importance to the external environment, which has the power to symbolize the emptiness of the soul. The memory of the recent world conflagration, the installation of totalitarian regimes in Eastern Europe had generated a radically different state of mind from the effervescence of change, renewal that characterized modernism. In Art as a technique, Viktor Shklovski launched the concept of defamiliarization, which would enter the lexicon of literary theory in the last century. The artist manages to animate things, to make them appear to us in a new light. Likewise, Martin Heidegger, for his part, distinguishes between things that exist in nature and things "endowed with value". (Being and Time). To be in the world means to be in one's own world, where neutral objects have been approached, they have become tools, they no longer exist only in themselves but as objects of the subject's intentionality, relevant to him. In other words, inanimate things will have the power to suggest states of fact, dramas of spirits, there being an excess of meaning beyond mere material presence. On the contrary, for the authors of the literature of the absurd, the object is not internalized but the subject reified; he alienates himself in the world and thus alienates himself, unable to find objectification through interaction with the environment, through creativity. In Romania, the 1980s authors, many of them followers of minimalism, limited themselves to describing details from a daily banal that had the power to suggest a suffocating reality, detrimental for the individual not enslaved by the communist regime and victim of discretionary policies. The existentialists wanted to bring to the fore the desolate man in an empire of objects that do not represent him and that produce disgust. In such a universe often dominated by kitsch that suggests material shortcomings, there can be no question of the saving illusion of art. The poetry and prose of the period become a crude diary in which daily automatisms are noted, the simple life full of material limitations in which the artist must survive. Authors such as Alexandru Mușina, Gheorghe Crăciun or Olimpiu Nușfelean manage to capture the miserable universe through these daily observations, which have become literary texts, which are, to a certain extent, manifestos that subversively criticize the policies of the period.*

Keywords: reification, object, minimalism, meaning, subversiveness, eighties

Realitățile vitrege ale unei lumi dominate de totalitarism se reflectă, în literatura neangajată, prin reificare. Oglindirea relațiilor dintre oameni, a stării de fapt a societății în care neajunsurile sunt parte a unui cotidian sufocant reprezintă

marele pariu al literaturii optzeciste, cu precădere al prozei scurte. Dezideratul celor care credeau în realismul socialist era acela de a cosmetiza, în scrierile lor, ororile comunismului. Adevăratei literaturi nu îi rămâne altceva decât să surprindă decupaje din realitatea totalitară prin folosirea unor subterfugii. Monica Lovinescu arată că generația de scriitori ai controversatului deceniu se instalează „cu drepturi depline în literatura română, în ciuda piedicilor puse pe plan administrativ”¹. Aceasta arată și că romanul supraviețuiește tocmai prin apelul la fragmentarism, la tehnicile textualiste recente. Pasajul următor reușește să surprindă exact misiunea pe care proza o are în acest context social și politic delicat: „Chiar dacă nu este vocația literaturii de a se confrunta cu un astfel de real schingiuit (deși, în lipsa istoriei fidel transcrise în tratate și manuale, i-a revenit literaturii și sarcina unei necesare, imperioase memorii), literatura ce explorează adâncurile ființei nu poate rămâne străină de modificările pe care o atare presiune istorică le impune.”²

Cu alte cuvinte, rolul major al scrierilor perioadei este de a se constitui într-o istorie cinstită, o alternativă a manualelor care nu pot reflecta adevărul. Universul cenușiu, neajunsurile unei lumi sunt induse, în aceste proze, de prezența unor obiecte cu mare putere de sugestie. Descrierea ironică a situațiilor de multe ori penibile, în care există ca ornamente exterioare, deloc întâmplătoare, lucruri neînsușite, are rolul de a oglindi realități care, spuse explicit, ar atrage atenția organelor de cenzură. Daniela Petroșel observă că „libertatea subversivă” asumată în totalitarism „își găsește locul prielnic de desfășurare în doctrina estetică a postmodernismului.”³ Această libertate subversivă înseamnă, de fapt, o complicitate între autor și cititorul care cunoaște realitățile politice. Scriitorul mizează pe spiritul ascuțit al receptorului, care este sensibil la realitățile sugerate. Drama personajelor din ficțiunile optzeciste ascunde abuzurile unei puteri care acționează discreționar, al cărei deziderat este îngrădirea și umilirea spiritului. Istoricul Lavinia Betea realizează o radiografie lucidă a societății comuniste în deceniile 7 și 8 ale secolului trecut: „Posturile în cercetare au dispărut de la sfârșitul anilor 1970 din listele de repartitie. Absolvenții liceelor de specialitate și ai învățământului superior erau obligați să se stabilească la locul de muncă. Pentru tinerii intelectuali, orașele mari, cu peste o sută de mii de locuitori, s-au închis din 1981 (...) Marii perdanți erau tinerii înzestrați.”⁴ Personajele din proza scurtă optzecistă sunt de cele mai multe ori intelectuali supuși la navete umilitoare, luați peste picior de mai-marii cooperativelor de stat, cărora sunt nevoiți să li se subordoneze. Universul în care acești tineri pătrund este adesea „colorat” de elemente cu mare putere de sugestie.

Miza scriitorului este complicitatea cititorului care este sufocat, la rândul său, de toate obiectele lipsite de sens și de valoare estetică, ce apasă existența lui cotidiană. Povestirea *Câinii de vânătoare* a lui Olimpiu Nușfelean se constituie într-un exemplu elocvent al „complicității” autor-lector. Vocea personajului narator aparține tânărului inginer agronom care sosește, pentru prima dată, în satul în care

¹ Monica Lovinescu, *Est-etice, Unde scurte IV*, București, Editura Humanitas, 1994, p. 341.

² *Ibidem*, p. 343.

³ Daniela Petroșel, *Retorica parodiei*, București, Editura Ideea europeană, 2006, p. 76.

⁴ Lavinia Betea, *Ceaușescu și epoca sa*, București, Editura Corint, 2021, p. 568.

este repartizat. Vestimentația decolorată a căruțașului, osia plină de noroi, silozurile goale sunt elemente care fac parte dintr-un cotidian prezentat ca banalitate, fără ton dramatic, tocmai ca textul să nu atragă atenția organelor de cenzură. Cititorul va rezona cu naratorul personaj care este îmbrăcat în jeanși și care se amuză pe seama realităților întâlnite. Contrastul dintre cele două vestimentații trădează, de fapt, două atitudini diferite, două mentalități diferite. Generația căreia i se adresează acest text ar trebui să se identifice cu personajul care va relata, oarecum cu o detașare ironică, întâmplările prin care trece. Dialogul care urmează amendează legile nescrise ale perioadei:

„Ești nepotul inginerului șef? Mă întreabă căruțașul cu o voce aproape șoptită, dar grăbită.

Nu.

Nu?!... Da` ce faci în sat?

Îmi privește ginșii și pantofii ușori, de pânză umezită și ea.

Îți spun!...

Fac o pauză scurtă.

Sunt noul inginer agronom...

Căruțașul mă privește contrariat.

Am venit așa, într-o trecere... să văd satul.

Și n-o să mai vii... hm?... o să te duci...

Mai știi, poate obțin un transfer.

Nu fi prost! Ești om deștept! Școlat... Vezi casa aia, lângă primărie? E a directorului nostru. E mai vechi în sat, e drept, dar și ceilalți au case frumoase. Cine-i deștept, se descurcă și aici, chiar dacă drumul ce trece prin sat îi plin de hârtoape.”⁵

Cititorii unui astfel de text cunoșteau, în contextul regimului totalitar care domina societatea optzecistă, realitățile acelor timpuri. Dialogul dezvăluie politicile și ierarhiile discreționare ale sistemului comunist. Există elemente care trădează disocierea naratorului-observator de practicile timpului. Există o discrepanță între „drumul plin de hârtoape”, simbol al neajunsurilor unei lumi țărănești exploatare, și „casele frumoase”, sugestie a opulenței în care trăiesc exploatorii. Căruțașul, deși prost îmbrăcat, este unul dintre aceia care cunosc dedesubturile puterii, evoluția lucrurilor. Tânărul absolvent este ispitit să se alătore șefului C.A.P.-ului și altor funcționari ale căror „cifre de plan din panourile de perete”⁶ sunt simbolul înregimentării lor politice. Atitudinea naratorului este ironică, atribut des întâlnit la scriitorii postmoderni, care se constituie în observatori detașați ai unor realități potrivnice. La vederea unui câine „împleticit, murdar, amărât și nepăsător”, personajul narator constată: „Vă păziți serios avuțiile cu câiniiăștia!”⁷ Satul văzut din căruța de tânărul absolvent de facultate este, de fapt, satul distrus de metehnele comunismului. Țăranii, la limita sărăciei, sunt îndoctrinați și respectă cu sfințenie normele impuse de la centru. Descrierea câmpului este reprezentativă pentru cruda realitate a distrugerii întregului mediu rural. Este un spațiu al degradării, rezultat al

⁵ Gheorghe Crăciun, *Generația 80 în proză scurtă*, Pitești, Editura Paralela 45, 1998, p. 364.

⁶ *Ibidem*, p. 363.

⁷ *Ibidem*, p. 363.

colectivizării forțate înfăptuite de regimul totalitar: „Trecem peste un ogor arat degeaba, apoi peste o miriște îngustă. Urcăm. Haturi înghesuite, neluate în seamă. Mărăcini, măceși și pruni. Câteva prune, uitate, zbârcite, în crengi desfrunzite.”⁸ Grupul de culegători de struguri format din „vreo treizeci de persoane de prin toate sectoarele de activitate ale satului”⁹ este simbolul viu al exploataării în masă a indivizilor din diferite pături sociale, reflectând modul neprofesionist în care se îndeplinea producția agricolă cerută de la partid.

Destinul intelectualilor surprinși în navele lor zilnice către satele cenușii în care au primit repartitia se constituie în subiect al multor proze scurte optzeciste. Descrierile ironice au, de fapt, scopul subtil al unei radiografieri tranșante a mediului ostil în care aceștia sunt nevoiți să trăiască. *Mașina de pâine* a lui Nicolae Iliescu este un decupaj de descrieri ale cotidianului banal în care sunt inserate gânduri sau replici ale navetiștilor. Confesiunile acestora denunță compromisurile pe care trebuie să le facă pentru a supraviețui în acest sistem. Mașina de pâine care trece printre „stâlpii de ciment aruncați în noroiul șanțului”¹⁰ este doar un pretext pentru sugerarea constrângerilor din acea perioadă. „Schimbătorul de viteze ca un țaruș fără sens”, „zgomotul morului egal, halucinant”¹¹, alături de înjurăturile șoferului fac parte din recuzita cotidiană a unui sat animat de personaje precum Marina Ioanițescu-Carpen „38 de ani, inginer agronom navetist” sau Șerban Iulian Grăsoiu „35 de ani, medic navetist”¹². Tinerii intelectuali sunt blazați, trăiesc din amintiri sau din visuri și se bucură de micile plăceri ale vieții, îngăduite de sistem. Răsfățul medicului într-un moment de odihnă se constituie într-o confesiune făcută ulterior: „Vedeți, era într-o duminică așa cred, fiindcă nevastă-mea tocmai gătise și veniseră la noi niște prieteni care aduseseră sprayuri 8X4 verzi. Și noi tot vorbeam și fumam Pall Mall fără fitru și Salem mentolat.”¹³ Aceste plăceri sunt doar de moment, deoarece viața acestuia se va raporta, în toate celelalte zile, la satul în care „pământul este vlăguit de o ploaie seacă, amestecată cu o zăpadă cafenie.”¹⁴

Una dintre cele mai controversate apariții ale deceniului în discuție este, cu siguranță, volumul *Desant '83*, subintitulat *Antologie de proză scurtă scrisă de autori tineri*. Titlul a fost sugerat de Mircea Nedelciu, după cum se arată în prefața scrisă de Ovid. S. Crohmălniceanu. Criticul afirmă că „obiectul predilect al atenției este realitatea cotidiană”¹⁵, fapt ce ne facem să înțelegem (azi) că însăși coordonarea unei astfel de culegeri reprezenta un act de curaj în contextul politic al momentului. Spiritul tânăr este asociat cu revolta, cu nonconformismul, cu setea de combatere a doctrinei totalitare prin detașarea ironică. Un tânăr scriitor al perioadei, care nu este adept al falsificării promovate de realismul socialist, nu poate ignora aspectele presante ale societății. Astfel că fiecare proză scurtă din acest volum nu se constituie

⁸ Gheorghe Crăciun, *Generația 80 în proză scurtă*, Pitești, Editura Paralela 45, 1998, p. 365.

⁹ *Ibidem*, p. 366

¹⁰ Nicolae Iliescu, *Departee.... pe jos*, București, Editura Cartea Românească, 1983, p. 127.

¹¹ *Ibidem*, p. 127.

¹² *Ibidem*, p. 128.

¹³ *Ibidem*, p. 128.

¹⁴ *Ibidem*, p. 127.

¹⁵ *Desant '83*, București, Editura Cartea Românească, 1983, p. 5.

în altceva, decât într-un spectacol al subversivității. Arta a avut mereu statutul unui instrument, dacă nu de luptă, măcar de supraviețuire în condiții vitrege, provocatoare de anxietăți. Dacă individul simplu se complăce în banal, intelectualitatea se detașează prin ironie, mai ales atunci când nu i se permite revolta.

Frapează la optzeciști subtilitatea descrierii, atenția la nuanțe, sublinierea penibilului, amendarea kitschului. De multe ori, prezența neîntâmplătoare a unor obiecte neînsuflețite are puterea de a sugera o stare de fapt, o nedreptate, o abatere de la bunul simț comun, abatere datorată politicilor absurde. Spre exemplu, o simplă descriere a banalului, ce se vrea, la prima vedere, nevinovată, ascunde o amendare a unor abateri de la normalitate, a tiraniei penibilului instaurat și acceptat de societate. Exemplul unui pasaj din textul lui Mircea Nedelciu, *O provocare în stil Moreno*, care deschide antologia, este grăitor pentru atitudinea subversivă a autorului: „În parcarea din fața hotelului mai multe taxiuri goale și vreo patru mașini simandicoase cu număr străin; în fața teatrului un camion încărcând decoruri, probabil pentru un turneu în provincie sau o șuşanea în apropiere; un palmier de cârpă cu tulpina vopsită în maroniu și cu frunzele de un verde cerat.”¹⁶ Palmierul confecționat din cârpă nu este descris întâmplător, el este dovadă vie a kitschului devenit recuzită banală a cotidianului, unanim acceptat de pătura de rând a societății. De asemenea, același obiect de decor este dovadă vie a condițiilor vitrege în care trebuie să lucreze artiștii. Un colț de parc care trebuie să fie loc al refugiului duminical este supus degradării. „Cele patru bănci de lemn cu vopsea cojită și așezate la întâmplare”¹⁷ sunt simbol nu numai al disconfortului, ci și al haosului provocat de lipsa celor mai elementare norme ale ordinii. Nu există viziune, este un dispreț pentru întreg mediul înconjurător. Mesajul indus este acela că nu există refugiu, fiecare colț din acest univers este invadat de urât, de anormalitate.

Analizând textul lui Gheorghe Crăciun, *Temă la alegere*, putem observa și lipsa de vigilență a organelor de cenzură. Evoluția personajului Sincu este prezentată brut, transparent, fără subversivitate și apel la alte simboluri. „Iată: nepotul Sincu, un tip bine. E burtos e vivace e tânăr și frumos. La treisćinci de ani, ăsta bărbat! Negricios dezinvolt cu mintea în alertă priceput diplomat descuiat în vederi nicidecum apolitic. (...) A intrat în partid încă din facultate a făcut ce a făcut și acu uite-l sus, totuși e om de treabă ruda-i rudă, dacă poate te ajută.”¹⁸ Este denunțat tot ritualul promovărilor politice comuniste, oferindu-ni-se un portret al oportunistului. Fenomenul frenatoriu al cenzurii pare să aibă, din când în când, slăbiciunile lui. Sau, există posibilitatea ca o astfel de descriere să treacă în mod conștient de organele de cenzură tocmai pentru a face deliciul publicului care să aprecieze „libertatea” sistemului. Fenomenul a fost întâlnit și în televiziune, acolo unde, în cazul emisiunilor de divertisment, „șopârlele”, acele aluzii la realitățile sistemului, erau trecute cu vederea de către organele de control, tocmai pentru ca să se creeze iluzia unei libertăți de exprimare.

¹⁶ *Desant* '83, București, Editura Cartea Românească, 1983, p. 14.

¹⁷ *Ibidem*, p. 11.

¹⁸ *Ibidem*, p. 294.

Realitățile insuportabile ale totalitarismului invadează și spațiul poetic. S-a afirmat că o ipostază a liricii postmoderne a generației '80 este cea a cotidianului. Mircea A. Diaconu afirmă, într-un studiu dedicat poeziei postmoderne, că doctrina în discuție implică „fixarea detaliului și înregistrarea derizoriului, a anodinelui, a marginalului.”¹⁹

Putem observa că aceste coordonate ale postmodernismului sunt vizibile și în poezie. Grăitoare în acest sens este opera lui Alexandru Mușina. Poemul *Budila-Express* își are izvoarele în „revelațiile” oferite de experiența navetei făcute în primii ani de profesorat:

„Și noi am călătorit cu Budila-Express,
 Și noi am văzut fețele stoarse, ca niște cârpe ajunse
 La gradul zero al folosirii, ale junelor navetiste,
 Și noi am simțit fluidul neîncrederii oarbe
 Coborând ca acidul sulfuric în oase, și noi am văzut
 Banchetele jumulte de vinilinul
 Din care aborigenii își fac portmonee, și noi
 Am descoperit cultul secret
 Al stomacului, sexului și capului aplecat, și noi
 Am pătruns în catacombele realității,
 În subsolul paginii de ziar și mai jos de subsol,
 Acolo unde nu mai există decât
 Carnea și timpul, senzorul obosit.”²⁰

Daniel Bănulescu are, la rândul său, capacitatea de a aduce în prim-plan un imaginar poetic care denunță același univers lipsit de sens, în care existența indivizilor se înscrie în sfera banalului. Urmează o descindere într-un spațiu mumificat, lipsit de viață. Ființa umană se întorce la condiția inițială, acționând instinctual, într-un mod primitiv:

„Port o coroană de drac
 Deasupra mea strălucește un înger de vrajbă
 Zilnic coboară la mine să-și soarbă cafeaua îmi face destăinuri și
 mă umple de ură
 Puterea lui se scurge asupra mea precum un firișor de salivă
 Vorbele lui se amestecă cu herpesurile celor din jur între vorbele
 mele
 Înaintea pedepsei stau împreună cu el în același autobuz înghesuiți
 Rinichi la rinichi
 Și nu mai reușesc să mă desfac de pornirile mele
 Și nu mai mă pot opri din trăit
 Au fost zile în care am fost blând și milos
 Și nu mi-aș fi dat jos pantalonii nici pentru o muscă
 Au fost zile în care roiuri de ispite împlânzite zburau în jurul

¹⁹ Mircea A. Diaconu, *Poezia postmodernă*, Brașov, Editura Aula, 2002, p. 14.

²⁰ Alexandru Mușina, *Budila-Express*, Chișinău, Editura Știința, 2022, p. 130.

sceptrului meu

Păream un rege încremenit pe un tron ținând între degete

Poftele mele nu spărseseră zidul către

Grădina

Zoologică nu

dăduseră încă iama prin

Grădina

Botanică

Și nici o carte de învățătură

N-ar fi reușit să sucească brațul gândurilor mele la spate

Scriam până amorțeam mă rugam fără să știu că mă rog

Coboram într-un magazin comandam

Pâine cafea o sută cincizeci grame de salam

Le amestecam între ele și asta mă ajuta să trăiesc

Dar astăzi trupul meu mi s-a transformat în dușman

Dar astăzi coapsa ta tainică mi-a devenit dușmancă

Sufletul tău femeiesc

Mi s-a dovedit cel mai însuflețit dușman

Părul tău blond îmi este cel mai păros dușman

Iar eu obișnuiesc să-mi chinui dușmanii”²¹

Literatura generației `80 are, astfel, capacitatea de a reda tensiunile sociale și economice existente ca răspuns la presiunea doctrinei totalitariste. Prin reificarea, se sugerează existența sufocantă, sordidul vieții de zi cu zi. Munca nu mai înseamnă oportunitatea dezvoltării creativității, ci automatism, navetă incomodă. Literatura va deveni, astfel, un jurnal de consemnare a banalului sufocant. Este vorba de un sentiment apăsător al unei existențe normate oficial, fără orizont, în care individul este deusolat de lipsa valorilor.

Bibliografia

BĂNULESCU, Daniel, *Dumnezeu ține întreg universul pe degetul său mic*, Chișinău, Editura Știința, 2021.

BETEA, Lavinia, *Ceaușescu și epoca sa*, București, Editura Corint, 2021.

CRĂCIUN, Gheorghe, *Generația 80 în proză scurtă*, Pitești, Editura Paralela 45, 1998.

Desant `83, București, Editura Cartea Românească, 1983.

DIACONU, Mircea A., *Poezia postmodernă*, Brașov, Editura Aula, 2002.

ILIESCU, Nicolae, *Departee.... pe jos*, București, Editura Cartea Românească, 1983.

LOVINESCU, Monica, *Est- etice, Unde scurte- IV*, București, Editura Humanitas, 1994.

MUȘINA, Alexandru, *Budila- Express*, Chișinău, Editura Știința, 2022.

PETROȘEL, Daniela, *Retorica parodiei*, București, Editura Ideea europeană, 2006.

²¹ Daniel Bănulescu, *Dumnezeu ține întreg universul pe degetul său mic*, Chișinău, Editura Știința, 2021, p. 18.